

ilk isim Ignacz Kunoş'tur. Rumeli ve Anadolu'nun çeşitli yörelerinden derlediği metinleri 1887'den itibaren sistemli bir şekilde yayımlamaya başlayan Kunoş, 1925 yılında Ankara'da verdiği konferansları da *Türk Halk Edebiyatı* adıyla kitap haline getirdi (İstanbul 1925). Kunoş'tan sonra Gyula Nemeth, George Jacob, Friedrich Wilhelm Radloff, Friedrich Giese, Theodor Menzel, Helmut Ritter, Otto Spies, Walter Ruben, Wolfram Eberhard, Georges Dumézil, Jean Deny, Edmond Saussey, Bela Bartok, Ulla Johansen, Felix Luschan de aynı çalışma yöntemiyle Türk halkiyatı üzerinde önemli araştırmalarda bulundular.

Türk halkiyatı bakımından içinde birçok bilgi ve ipucu bulunan yazılı kaynaklar arasında *Orhun Âbideleri, Kutadgu Bilig, Divânü luğâti't-Türk, Dede Korkut Hikâyeleri, İbn Battûta Seyahatnâmesi, Bâbürnâme, Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* gibi klasik değer kazanmış olanların yanında albümler, arşiv belgeleri, baytarnâmeler, cönkler, defterler (Matbah-ı Âmiri defterleri, mühimme defterleri, tahrir defterleri vb.), divanlar, fainâmeler, fermanlar, fetvalar, fotoğraflar, fütüvvetnâmeler, gazavatnâmeler, gravürler, günlükler, hıznâmeler, kıyafetnâmeler, mecmualar, mektuplar, menâkıbnâmeler, mesneviler, minyatürler, narh defterleri, nevsâller, rûznâmçeler, salnâmeler, seyahatnâmeler, seyrinâmeler, surnâmeler, şairnâmeler, şehrengizler, şer'î mahkeme sicilleri, şükûfenâmeler, tarihler, vekâyi'nâmeler, vefeyâtnâmeler, yıldıznâmeler, zenannâmeler vb. eserler de bulunmaktadır. Bu kaynaklarda halkiyatın inceleme alanına giren adlar, lakaplar, yer adları, eski gelenekler, halk ilâçları, büyüler, tılsımlar, halk tiyatrosu, el sanatları, meslekler ve bunlara bağlı töreler, ölçü birimleri, kıyafetler, halk veterinerliği, tarikat gelenekleri ve töreleri, halk tabâbeti, halk edebiyatı, inanışlar gibi değişik konularda gerekli bilgiler bulunmaktadır. Mezarlıklar, sivil mimari yapıları ve eserlerle buralardaki eşya da halk kültürünün maddî yönünü oluşturmaları bakımından folklorun inceleme alanı içinde yer alır.

Halkiyat bir bakıma toplumun tarihini inceler; ancak tarihinin görevi olayları doğru bir şekilde ortaya koymak olduğu halde halkiyatçı olayların gerçekteki durumu ne olursa olsun gerçeğe uyan ve uymayan bütün yönlerini ortaya koymak zorundadır. Bundan dolayı halkiyat tarih, coğrafya, etnoloji, etnografya, tıp, dinler

tarihi, hukuk, edebiyat, psikoloji ve sosyoloji ile yakın ilişkileri olan bir çalışma alanıdır. Özellikle etnografya ile halkiyat ayrı bilim dalları olmakla beraber iç içe olan tek bir bilim dalı gibi görünürler.

Geniş bir araştırma alanı olan halkiyatın, diğer bilimler gibi kendine has bir sınıflandırma sistemine ve çalışma alanına kavuşması için hem Batı'da hem de Türkiye'de birtakım çalışmalar yapılmıştır. XX. yüzyılın başlarında Fransa'da Paul Sébillot ve Arnould van Gennep, İngiltere'de Charlotte Burne, Almanya ve İsviçre'de Hofmann Krayer, Belçika'da Paul Saintyves, halkiyatın çalışma alanını tesbit ederek bazı eserler yayımlamışlardır. Türkiye'de ise önce Türk Halk Bilgisi Derneği'nin yayımladığı *Halk Bilgisi Toplayıcılarına Rehber* (Ankara 1928) adlı kitapla başlayan sınıflandırma denemesi 1949'da Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu ve 1969'da Naki Tezel tarafından birtakım değişikliklerle geliştirilmiş, 1977'de Sedat Veyis Örnek ayrı bir sınıflandırma modeli hazırlamıştır. Bugün için Türkiye'de en geniş ve hemen bütün konuları içine alan sınıflandırma, Millî Folklor Araştırma Dairesi tarafından (yeni adı Halk Kültürünü Araştırma Dairesi) 1976 yılında yeni bir kodlama sistemiyle oluşturulmuştur (Tan, *Folklor*, s. 10-14).

Türkler'in yaşadığı coğrafya ve Türk kültürünün tarih içindeki eskiliği göz önüne alındığı takdirde Türk halk kültürünün çok geniş bir inceleme ve araştırma alanı olduğu kolaylıkla anlaşılabilir. Bu genişlikte yalnız Türkiye'deki halkiyat bile bir yandan kökü eski coğrafyalardan getirilen kültür öğelerine, öte yandan dış kültürlerden ve alt kültürlerden bünyesine girmiş olan öğelere bağlı olarak son derece karmaşık ve zengin bir yapı arz etmektedir.

Türk halkiyatı alanındaki çalışmaların bugün için yeterli olduğu söylenemezse de bu konunun enine boyuna, çeşitli tekniklerle derlenerek incelenmesi ve bu noktadan yola çıkılarak Türk kültürünün evrensel kültür içindeki yerinin belirlenmesi için yerli ve yabancı yüzlerce bilim adamı, uzman ve gönüllü araştırmacı gayret sarfetmiştir. Bunun sonucu olarak başlangıçtan bugüne Türk halkiyatında yer alan kültür ve sanat değerlerini gün ışığına çıkararak insanlığın ortak kültürüne de bu yolla hizmet eden isimlerin başında Ziya Gökalp, M. Fuad Köprülü, Rıza Tevfik Bölükbaşı, Mehmed Halid Bayrı, Mahmut Ragıp Gazimihal, Halil Bedî Yönetken, Muzaffer Sarısözen, Ah-

met Kutsi Tecer, İhsan Hınçer, Ahmet Süheyl Ünver, Nail Tan, Nida Tüfekçi, Şükrü Elçin, Mehmet Önder, Mehmet Özbek, Saim Sakaoğlu, M. Adil Özder, Eflâton Cem Güney, Cahit Öztelli, Pertev Naili Boratav, İlhan Başgöz, Sedat Veyis Örnek, Bahaettin Ögel, Ahmet Yaşar Ocak yer almaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

A. van Gennep, *Folklor* (trc. Pertev Naili Boratav), Ankara 1939; P. Saintyves, *Folklor Elkitabı* (trc. Bilâl Aziz Yanıkoğlu), İstanbul 1951; Ziya Gökalp *Külliyâtı II: Limni ve Malta Mektupları* (haz. Fevziye Abdullah Tansel), Ankara 1965, s. 26-28; Sedat Veyis Örnek, *Türk Halkbilimi*, Ankara 1977; Pertev Naili Boratav, *Folklor ve Edebiyat, I-II*, 1982-83; a.mlf., *100 Soruda Türk Folkloru*, İstanbul 1984; Şükrü Elçin, *Folklor ve Halk Edebiyatının Millî Birliğin Oluşmasındaki Rolü*, Ankara, ts. (Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü); Tahir Alangu, *Türkiye Folkloru Elkitabı*, İstanbul 1983; Dursun Yıldırım, "Türkiye'de Folklor Araştırmalarının Gelişme Devreleri", *Şükrü Elçin Armağanı*, Ankara 1983, s. 115-128; Hayrettin İygin, *30. Kuruluş Yıldönümünde Folklor Araştırmaları Kurumu*, Ankara 1985; İlhan Başgöz, *Folklor Yazıları*, İstanbul 1986; Nail Tan, *Folklor: Halkbilimi-Genel Bilgiler*, İstanbul 1988, s. 10-14, 32-36; a.mlf., "Halkiyat Atlası", *TDEA*, IV, 73-74; a.mlf. - M. Kutlu, "Halkiyat", a.e., IV, 69-73; Ziya Gökalp, "Halk Medeniyeti I", *Halika Doğru*, sy. 14, İstanbul 1913, s. 107-108; a.mlf., "Halkiyat I-Masallar", *Küçük Mecmua*, sy. 18, Diyarbakır 1338, s. 9-12; Rıza Tevfik [Bölükbaşı], "Folklor: Folk-lore", *Peyâm: Edebi İläve*, sy. 20, İstanbul 1914; M. Fuad Köprülü, "Yeni Bir İlim: Halkiyat-Folklore", *İkdam*, sy. 14, İstanbul 1914; "Folklor", *TA*, XVI, 411-412; "Folklor", *ML*, IV, 741-745; Nida Tüfekçi, "Folklor", *CDTA*, III, 775-786.

AYDIN OY

HALKU EF'ÂLİ'İ-İBÂD

(خلق أفعال العباد)

Buhârî'nin

(ö. 256/870)

halku'l-Kur'an'a dair eseri.

Buhârî ile çağdaşı olan muhaddislerden Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî arasındaki Kur'an'ın yaratılmış olup olmadığı (halku'l-Kur'an*) meselesine dair görüş ayrılıklarını konu alan eser Yûsuf b. Reyhân ve Firebrî tarafından rivayet edilmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, I, 722). Kitabın Buhârî'ye nisbeti hususunda herhangi bir ihtilâf yoktur. Müellifin *el-Câmi'uş-şâhîh*'ini şerheden İbn Hacer el-Askalânî, *Halku ef'âli'l-İbâd*'dan nakillerde bulunarak eseri ona nisbet eder (*Fethu'l-bârî*, XXVIII, 314, 316, 321). Buhârî ile Zühîlî arasındaki ihtilâfa temas eden tabakat kitaplarının *Halku ef'âli'l-İbâd*'da yer alan görüşleri Buhârî'ye nisbet etmele-

ri de eserin ona ait olduğunu desteklemektedir (meselâ bk. Sübkî, *Tabakât*, II, 228-231). İbn Ebû Ya'lâ'nın, "Kur'an'ı telaffuz edişim mahlûktur" sözünün Buhârî'ye nisbet edilemeyeceğine dair naklettiği rivayetler ise Hanbelîler'in halku'l-Kur'ân konusundaki aşırı tutumlarının bir ifadesi sayılmalıdır (*Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 278-279). Âlimler, Kur'an'ı telaffuz etmenin hâdis olduğu tarzındaki görüşün Buhârî'ye aidiyetinde şüphe etmemektedirler (Sübkî, *es-Seyfû's-şakîl*, s. 68). Esasen Buhârî, kendi döneminde hassas bir mesele haline gelmiş olan bu konuyla ilgili fikrini gizleyip soru soranlara karşı, "Kur'an Allah kelâmıdır, mahlûk değildir" şeklinde tartışmalara yol açmayacak ifadeler kullanmak ihtiyacını duymuştur. Kitabına, ilk bakışta irade hürriyetiyle ilgili olduğu intibahı veren "Halku ef'âli'l-ibâd" (kulların fiillerinin mahlûk oluşu) adını vermesi ve Buhara Emîri Hâlid b. Ahmed ez-Zühîlî'nin Buhârî'ye baskı yaparak ilmi hayatına kısıtlamalar getirmesi de (*DİA*, VI, 369) bunu göstermektedir.

Halku ef'âli'l-ibâd bir girişle üç bölümde meydana gelir. Müellif kitabına, Ca'd b. Dirhem ile Cehm b. Safvân'ın ortaya attığı "halku'l-Kur'ân" fikrini ve hadişçilerin bu iddiayı reddeden görüşünü zikrederek başlar. Kur'an'ın mahlûk olduğunu söyleyenlerin müslüman sayılmayacağını kabul eden ve bu kanaatlerinden vazgeçemedikleri takdirde öldürülmelerini câiz gören rivayetlere yer verirken arşa istivâ, iman, rü'yetullah, cennetin fâni olması gibi konularda Cehmiyye'nin görüşlerine ve Selefiyye'nin bunlara yönelttiği tenkitlere temas eder. Giriş bölümünde son olarak Cehmiyye'den Bişr b. Gıyâs el-Merîsî'nin fikirlerini eleştiren

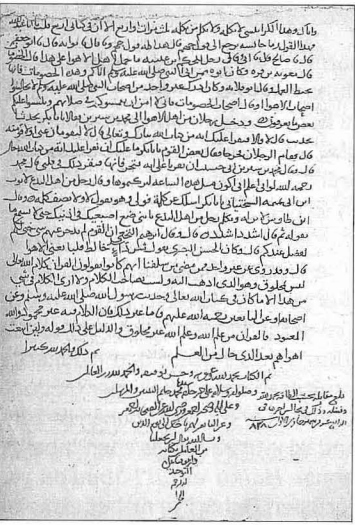
Buhârî, bu arada Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin Cehmiyye'ye nisbet edildiğini söyler.

Eserin birinci bölümünde müellif hadislere dayanarak kulların yaptığı bütün fiillerin, bu arada Kur'an'ı okuma ve yazmanın mahlûk olduğunu, ancak ezberlenen, yazılan ve okunan Kur'an'ın Allah kelâmı olup mahlûk olmadığını belirtir. Ona göre Allah lafzını yazanın bu fiili hâdistir, fakat yazının delâlet ettiği mâna kadîmdir. İmanın da bir amel (kalbî fiil) olduğunu söyleyen Buhârî, halku'l-Kur'ân konusunda iki grubun da (Cehmiyye ile Haşviyye) Ahmed b. Hanbel'e ait görüşlerini inceliğini anlayamadığını, bu hususta onun sadece, "Allah'ın kelâmı gayri mahlûk, bunun dışındakiler mahlûktur" dediğini, bu görüşte de Resûlullah'ın, hakkında açıklama yapmadığı hassas meseleleri fazlaca araştırmaktan kaçınmakla ilgili bir işaretin bulunduğu anlatır; ayrıca bu hususta Ahmed b. Hanbel'e isnat edilen fikirlerin çoğunun asılsız olduğunu söyler. İkinci bölümde, Kur'an metnini yazıp satmanın câiz görülüğünü ve okumasını kolaylaştırmanın lüzumunu belirttikten sonra kulların fiillerine dair hadislerden delil getirerek Kur'an'ı okuma ve yazma fiilinin mahlûk olduğunu ispata çalışır. Bu konuda Mu'tezile'nin, Mûsâ'ya hitap şeklinde tecelli eden ilâhî fiili mahlûk, insanların fiillerini ise gayri mahlûk (Allah tarafından yaratılmamış) saymasını ve bununla ilgili hadisleri yeterince değerlendirmemesini eleştirir. Eserin üçüncü bölümünde Kur'an okumanın önemine temas edildikten sonra kelâmullahla istiâze konusundaki hadisler Kur'an'ı okuma ve yazma fiillerinin mahlûk olduğuna delil gösterilir. Ardından Allah'ın sıfatlarının yaratıkların sıfatlarına benze-

mediği anlatılır; bu arada özellikle kelâm sıfatı üzerinde durulur; Kur'an âyetlerinin ve Allah lafzının yazılı bulunduğu sayfalara abdestsiz dokunulamayacağı belirtilir. Buhârî, aslında mahlûk olan okuma fiiliyle kadîm olan okunanı (Kur'an) aynı şey sanarak Kur'an'ı telaffuz etmenin dahi yaratılmamış olduğunu ileri süren hadisçilerin görüşlerini eleştirirken Allah kelimesiyle Allah'ın aynı şey olması'nın imkânsızlığına dikkat çeker. Müellif kitabın sonunda mecazla hakikat, fiille mef'ûl, vasfetmekle vasıf kavramları üzerinde durarak bunların ayrı şeyler olduğunu anlatır. Ona göre fiil bir şeyi yaratmak, mef'ûl ise yaratılan şey demektir. Dolayısıyla her şey Allah'ın kazâsiyle yaratılmıştır. Gökleri ve yeri yaratmak Allah'ın bir fiili ve "ol" (kûn) emriyle de anlatıldığı üzere bir sıfatıdır. Mef'ûl mahlûktur, fakat Allah'ın sıfatı demek olan fiili mahlûk değildir. Eser, Cehmiyye'nin "Kur'an cisimdir" tarzındaki iddiasına verilen cevaplarla ve Kur'an'ı inanan okumanın faziletini belirten hadislerle sona erer.

"Kur'an'ı okuyup yazma kula ait bir fiildir, kulun bütün fiilleri ise mahlûktur; dolayısıyla Kur'an'ı okuma ve yazmanın da mahlûk olması gerekir" şeklinde özetlenebilecek olan bir ana fikri işleyen *Halku ef'âli'l-ibâd*, Ehl-i sünnet kelâmcılarının Kur'an'ı lafzî ve nefsî kelâm ayırımına tâbi tutarak çözmeye çalıştıkları halku'l-Kur'ân meselesini aynı açıdan ilk defa ele alan, fiil ile mef'ûlün (tekvin ile mükeven) ayrı şeyler olduğunu söyleyerek Allah'ın ezeli bir tekvin sıfatının bulunduğu dikkat çeken, böylece Mâtürîdî kelâm mektebinin müjdecisi sayılan önemli bir kaynaktır. Selef metodu ile kaleme alınan eser Cehmiyye ekolüne ve ricâline yönelik tenkitler içermesi, ayrıca Selefiyye'nin arşa istivâ, sıfât-ı ilâhiyye, rü'yetullah ve iman konularındaki anlayışını yansıtması bakımından da değerli bir çalışma kabul edilmiştir.

Süleymaniye Kütüphanesi'nde yazma nüshası bulunan eser (Refsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 139/1) Muhammed Şemsüihak el-Azimâbâdî (Dehli 1306), Ali Sâmi en-Neşşâr ve Ammâr et-Tâlibî (İs-kenderiye 1971, *'Akâ'idü's-selefi* içinde, s. 117-219), Abdurrahman Umeyre (Beyrut 1978) ve Ebû Muhammed Sâlim b. Ahmed es-Selefi ile Ebû Câhir Muhammed es-Sâid b. Besyûnî (Kahire 1988) tarafından nesredilmiştir. Bedr el-Bedr'in de yayımladığı eseri (baskı yeri ve tarihi yok, Dârü's-Selâfiyye) Yusuf Özbek aynı

Halku ef'âli'l-ibâd'in ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Refsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 139/1)

neşre dayanarak *Hadîs-i Şerifler Işığında İlahî Kelâmın Müdâaası* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (İstanbul 1992).

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, *Halku ef'âli'l-'ibâd* ('Akâ'idü's-selef içinde), s. 117-219, ayrıca bk. nâşirlerin girişi, s. 30; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 278-279; Sübkî, *Tabakât* (Tanâhî), II, 228-231; a.m.f., *es-Seyfü's-şakîl* (nşr. M. Zâhid el-Kevserî), Kahire 1937, s. 68; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî* (Sa'd), XXVIII, 314, 316, 321; *Keşfü'z-zunûn*, I, 722; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 265; J. Robson, "al-Bukhârî", *EP* (Fr.), I, 1336; M. Mustafa el-A'zamî, "Buhârî, Muhammed b. İsmâil", *DİA*, VI, 369.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

HALKU'I-KUR'ÂN

(خلق القرآن)

Kur'an'ın yaratılmış olup olmadığı konusundaki tartışmaları ifade eden kelâm terimi.

Halku'l-Kur'an tabiri Kur'an'da yer almadığı gibi "halk" kelimesi Kur'an'da diğer isimlerinden herhangi biriyle de terkip halinde kullanılmamıştır. Erken devir hadis kaynaklarında da bu tabire rastlanmamakta ve Hz. Peygamber'in konuya dair herhangi bir açıklamada bulunduğu nakledilmemektedir. Kelâm ilminin teşekkül etmesi ve halku'l-Kur'an meselesinin bir itikadî problem olarak tartışılmaya başlamasından sonra bazı kaynaklarda konuya ilişkin rivayetler Resûl-i Ekrem'e atfedilmiştir. Buna göre, "Kur'an Allah kelâmıdır, mahlûk değildir" (Beyhakî, I, 373; Ebû Ya'lâ, s. 87). Aynı sözü ashaba nisbet eden rivayetler de mevcuttur (Âcurrî, s. 77-78; Beyhakî, I, 374-380). Ancak bu rivayetler isnad açısından sahih görülmemiştir (Beyhakî, I, 373; İbnü'l-Cevzî, s. 47). Halku'l-Kur'an meselesinin kelâm ilminin teşekkül etmeye başlamasından itibaren itikadî tartışmalara konu olması rivayetlerin metin açısından da sahih olma ihtimalini zayıflatmaktadır. Zira Asr-ı saâdet'te insanların bir kısmı Kur'an'ı Peygamber'in sözü olduğunu ileri sürerek inkâr ediyor, bir kısmı da Allah'ın kelâmı olduğuna inanıp onu tasdik ediyordu; ilâhî kelâmın mahlûk olup olmadığı konusu ise tartışılmıyordu (Dârimî, *er-Red 'ale'l-Cehmiyye*, s. 334; Kâdî Abdülcebbar, *Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 156).

Kaynakların ittifakla belirttiğine göre halku'l-Kur'an meselesi II. (VIII.) yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmıştır. Ebû Saîd ed-Dârimî, Kur'an'ın mahlûk olduğunu

söylemekle onun bir beşer sözü olduğunu iddia etmek arasında hiçbir fark bulunmadığını belirterek halku'l-Kur'an meselesini, Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği üzere (el-Müddessir 74/25) Kureyşli münkirlerden Velîd b. Mugire el-Mahzûmî'nin ileri sürdüğü, "Bu Kur'an insan sözünden başka bir şey değildir" tarzındaki görüşüne dayandırmışsa da yine ona göre bunu ilk defa kelâmî bir tartışma konusu haline getiren Ca'd b. Dirhem'dir; Cehm b. Safvân da bu görüşü benimseyip yaymıştır (*er-Red 'ale'l-Cehmiyye*, s. 259, 337; *er-Red 'ale'l-Merisî*, s. 452). Erken devir âlimlerinden İbn Kuteybe, bir eserde bu meseleyi ilk defa Cehm b. Safvân ile Ebû Hanîfe'nin tartıştığını naklederken (*el-İhtilâf fi'l-lafz*, s. 247) diğer bir eserinde konuyu ilk ortaya atan kişinin Beyân b. Sem'an veya Mugire b. Saîd el-İclî olduğunu belirtir (*Uyûnü'l-ahbâr*, II, 148; Mahmûd Kâmil Ahmed, s. 248-249). Mûteahhir dönem âlimlerinden Râgîb el-İsfahânî, bu meseleyi ilk defa Kûfe'de Beyân b. Sem'an'ın, "Kur'an mahlûk mudur değil midir?" sorusunu sorarak tartışmaya açtığına, Ebû Hanîfe'nin de soruya cevap verip ilk defa, "Kur'an mahlûktur" dediğine, ancak küfürle itham edilince tövbe edip bu görüşünden döndüğüne ilişkin bir rivayeti nakleder (*el-İtikâdât*, s. 170-172). Kâdî Abdülcebbar, Ebû Hâşim el-Cübbâ'î'den naklen konunun Ebû Hanîfe ve öğrencileri zamanında ortaya çıktığını belirtir (*Tabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 157).

Halku'l-Kur'an meselesinin müslümanlar arasında itikadî bir problem olarak tartışılmasının sebepleri konusunda farklı görüşler mevcut olup bunları dört noktada toplamak mümkündür. 1. Halku'l-Kur'an meselesinin yahudi kaynaklı olduğunu ileri süren tarihçi İbnü'l-Esir'e göre, Tevrat'ın yaratılmışlığından hareket ederek Kur'an'ın da mahlûk olduğunu ilk defa söyleyip yayan kişi Hz. Peygamber'e sihir yaptığı söylenen yahudi asıllı Lebîd b. A'sam'dır. Daha sonra yeğeni Tâlût, halku'l-Kur'an'a dair bir eser yazarak müslümanlar arasında bu görüşü yaymaya çalışmış; Tâlût'tan sonra Beyân b. Sem'an, Ca'd b. Dirhem, Cehm b. Safvân ve Bişr b. Gıyâs el-Merisî gibi kelâmcılar da aynı fikri savunmuştur (*el-Kâmil*, VII, 75). İbnü'l-Esir'in bu görüşü bazı müteahhir kaynaklarca da benimsenip tekrarlanmıştır. 2. Bir kısım Sünnî, Mu'tezilî ve Şîî âlimleri halku'l-Kur'an meselesini hıristiyan ilâhiyatçılarının etkisine bağlamıştır. Buna göre Hişâm b. Abdülmelik

zamanında sarayda kâtiplik yapan hıristiyan ilâhiyatçılarından Yuhannâ ed-Dımaşki, müslümanlara karşı Hz. İsa'nın ulûhiyyetini kanıtlamak için Kur'an'da İsa'nın "kelimetullah" olarak nitelendirilmesinden hareketle ilâhî kelimelerin yani Kur'an'ın mahlûk olmadığı görüşünü ortaya atmıştır. Zira müslümanların Kur'an'ın mahlûk olduğunu kabul etmeyeceklerini, böyle bir görüşü savunanların zındık telakki edileceğini düşünüp Kur'an'ın kadim olduğu görüşünü savunmuştur. Bu durum Ca'd b. Dirhem, Cehm b. Safvân gibi Cehmiyye ve Mu'tezile âlimlerinin gözünden kaçmamış ve hıristiyanların iddiasını reddetmek için hem "kelimetullah" olan Hz. İsa'nın hem de ilâhî kelimelerin mahlûk olduğunu söylemişlerdir (Câhiz, III, 347; İbnü'l-Murtezâ, s. 124; M. Mekki el-Âmilî, I, 189-190; M. Ebû Zehre, I, 157-158). Kur'an'ın ezeli olduğunu savunan Sünnî âlimlerinin görüşünün Cehmiyye mensuplarınca hıristiyanların Hz. İsa hakkındaki inançlarına benzetilmesi (Buhârî, s. 135) dikkate alınarak halku'l-Kur'an meselesinde hıristiyanların etkili olduğu söylenebilir. Hasan Zühdi Cârullah, M. Ebû Zehre, Ahmed Emîn gibi müslüman yazarlardan başka D. B. Macdonald, A. S. Tritton, T. J. de Boer gibi şarkiyatçılar da bu görüşü benimsemiştir. 3. Halku'l-Kur'an probleminin ortaya çıkışında Grek felsefesi etkili olmuştur. Zira bu tartışma, Heraklitos ve Anaxagoras'ın felsefesine önemli bir yer tutan "logos" kelimesine dayanır. Logosun Arapça'ya "kelâm" şeklinde tercüme edilmesiyle müslümanlar arasında ilâhî kelâmın ezeliliği ve buna bağlı olarak halku'l-Kur'an meselesi ortaya çıkmıştır (M. Ramazan Abdullah, s. 525-526). 4. Halku'l-Kur'an meselesi ilâhî sıfatlarla bağlantılı olup sıfatların ezeli veya hâdis kabul edilmesine bağlı tartışmaların etkisiyle ortaya çıkmıştır. Bu görüşü savunan Taqıyyüddin İbn Teymiyye'ye göre kelâmcıların metafizik sistemlerini fizik anlayışlarına dayandırmışlardır. Bunun bir sonucu olarak ilâhî sıfat ve fiillerin zât ile kaim olup olmamasına ilişkin tartışmalar kelâm sıfatının, dolayısıyla Kur'an'ın mahlûk olup olmadığına dair ihtilâfları beraberinde getirmiştir. Zira Mu'tezile âlimleri sıfatları zât ile kaim ezeli mânalar olarak telakki etmeyi Allah'ın yaratıklara benzetilmesini gerektireceği düşünceyle reddetmiş ve hâdis olduklarını söylemişler, bu sebeple de ilâhî bir sıfatın tecellisi olan Kur'an'ın yaratılmışlığı fikrini savunmuşlardır (*Mecmû'atü'l-resâ'il*, III, 441; *Der'ü te'aruzi'l-akl ve'n-naql*, I,